

Z Ojcem Pawłem
Giustinianim
po ścieżkach
kamedulskiej
mądrości

Z Ojcem Pawłem
Giustinianim
po ścieżkach
kamedulskiej
mądrości

Wybór tekstów

Wstęp i wybór
Leon Nieścior OMI

TYNIEC
WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Na okładce:

Rycina przedstawiająca kamedulę: P. Hélyot, *Historia zakonów monastycznych, religijnych i rycerskich oraz zgromadzeń świeckich, z rycinami przedstawiającymi wszystkie rodzaje ubioru tych zakonów i zgromadzeń*, t. 5, Paryż 1718.

Redakcja:

Beda Kisiel OSB

Korekta:

Konrad Małys OSB

Imprimi potest:

Opactwo Benedyktynów

ISBN 978-83-8205-395-1

Wydanie pierwsze – Kraków 2026

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków
tel. +48 534 037 299; +48 (12) 688 52 95
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wstęp.....	7
Tynieckie publikacje o Giustinianim	15
1. Zalety eremityzmu.....	17
2. Odrębne powołanie	25
3. Wspólnota i samotność	35
4. Umiłować pustelnię.....	45
5. Modlitwa.....	57
6. Cisza i ład.....	71
7. Nie próżnować	79
8. Być zajęтым	87
9. Skrucha i pokuta	99
10. Wzór Marii Magdaleny	109
11. Śluby pustelnika	119
12. Charakterystyka miłości	131
13. Pozory i przeszkody w miłości	141
14. Przyczyna i cel miłości	153
15. Miłość pełnią życia	163
16. Sześć stopni na drodze miłości.....	173
17. Poszczególne stopnie.....	185
18. Czytać i pisać o miłości	203
Kilka modlitw	215

Wstęp

Z kamedulskiej duchowości milczenia zrodził się niejeden wspaniały owoc. Takim owocem jest wielkie bogactwo myśli i ducha, które pozostawił w swoich pismach Paweł Giustiniani, twórca Kongregacji Eremitów Kamedułów Góry Koronnej. W 1526 r. złożyli mu wizytę bracia Ludwik i Rafał Tenaglia, którzy z franciszkańskiego drzewa wyhodowali nową gałąź, kapucyńską. Podobnie i on stworzył nową odmianę założonego przez św. Romualda w Camaldoli i istniejącego już ponad pięćset lat zakonu kamedułów. Podczas gdy Romualdowa formuła była bardziej pluralistyczna, dopuszczając różne sposoby istnienia, od ścisłej rekluzji po czynne apostołstwo, jednak ogólnie zorientowana bardziej cenobitycznie, wspólnotowo, to Pawłowa zorientowana była bardziej eremicko, pustelniczo.

W rezultacie powstały więc dwa odrębne zakony kamedulskie, na których odmiennosc wskazują m.in. sigla zakonne. Oficjalny tytuł pierwszego zakonu, *Ordinis Sancti Benedicti Camaldulenses* lub *Congregatio Camaldulensis*, lub *Ordo Camaldulensis*, ujmuje się skrótem OSB Cam. lub O.Cam., natomiast tytuł drugiego, *Congregatio Eremitarum Camaldulensium Montis Coronae* lub *Eremitae Camaldulenses Montis Coronae*, ujmuje się skrótem ECMC lub EC. Nazwa nawiązuje do położonej w środkowych Włoszech, w Perugii, pustelni Monte Corona, która powstała

kilka lat po śmierci Giustinianiego na wzór Camaldoli. Niedawno ukształtowała się także niezależna gałąź żeńska, oparta bardziej na zasadach Romualdowych, obejmująca kilka klasztorów na świecie i posługująca się tą samą nazwą, co pierwotny zakon męski. Do niej należy powstała po wojnie, a dziś dynamicznie rozwijająca się wspólnota kamedułek w Złoczewie, oraz kilka siostr w klasztorze w Tyszowcach.

Giustiniani urodził się w Wenecji 15 czerwca 1476 roku. Otrzymał na chrzcie imię Tomasz jako najmłodsze, dziewiąte dziecko w patrycjuszowskiej rodzinie Franciszka i Pauli. W swej historii ród Giustinianich wydał wiele wybitnych osobistości kościelnych i świeckich. Wcześnie osierocony przez ojca, Tomasz otrzymał solidne wychowanie religijne z rąk matki. Zgodnie ze swoimi zainteresowaniami rozpoczął w 1493 r. studia filozofii i teologii na uniwersytecie w Padwie. Tam zaprzyjaźnił się z Wincentym Quirinim i Mikołajem Tiepolo, późniejszymi współbraćmi w zakonie. Z dala od rodziny zaczął prowadzić swawolne życie, co stało się później przyczyną żalu i pokuty do końca życia. Dwa razy popadł w ciężką chorobę, co skłaniało do zmiany myślenia. W 1504 r. odbył rekonwalescencję i od filozofii zwrócił się ku teologii, a zwłaszcza ku studiom biblijno-patrystycznym. Pod koniec następnego roku powrócił do rodzinnej Wenecji, a w 1506 r. udał się wraz z przyjaciółmi, Quirinim i Giorgim, do rodzinnej posiadłości na wyspie Murano, gdzie przez pół roku zapisywał *Mysli codzienne o miłości Bożej*. Pobyt trwał trzy lata, przerwany pielgrzymką do Ziemi Świętej.

Przy okazji poznał generała kamedułów, Tomasza Delfina, który mieszkał w pobliskim klasztorze św. Michała i zachęcił go do wizyty w ich macierzystym eremie w Camaldoli w Toskanii. W 1510 r. spędził w Camaldoli część lata; wyjechał stamtąd, by

znowu wrócić w grudniu. W Boże Narodzenie założył kamedulski habit, przyjął imię Paweł i rozpoczął nowicjat. Jesienią 1511 r. dołączyli do niego dwaj przyjaciele, Quirini i Zorzi. Quirini przyjął imię zakonne Piotr. Razem z nimi 8 sierpnia 1512 r. Giustiniani złożył pierwsze śluby zakonne. W 1513 r. bracia Paweł i Piotr zostali wyznaczeni przez świeżo wybranego papieża Leona X, pochodzącego z rodu Medyceuszy, ich osobistego przyjaciela, na delegatów kamedulskiej kapituły generalnej we Florencji, obradującej nad reformą zakonu. W tym samym roku Giustiniani napisał *Traktat o posłuszeństwie* oraz *Libellus ad Leonem X*. W dziele adresowanym do papieża roztoczył perspektywę reformy Kościoła, wyprzedzając nadchodzące czasy, które skończyły się reformacją. 23 września 1514 r. w Rzymie umarł w jego obecności Piotr Quirini, o którym rozchodziły się pogłoski, że miał zostać kardynałem. W 1516 r. podczas czterdziestodniowej rekluzji Giustiniani napisał *Regułę życia eremickiego*, wydaną drukiem w 1520 roku. W Boże Narodzenie 1518 r. przyjął święcenia kapłańskie, a w lipcu następnego roku został przełożonym (majorem) eremitów w Camaldoli. Po roku zrezygnował z tej funkcji.

20 września 1520 r. opuścił Camaldoli z jednym bratem, bez jasno określonego planu, w poszukiwaniu życia bardziej samotnego i kontemplacyjnego. Przyczyną wyjazdu nie był konflikt ze wspólnotą, ale różnica w podejściu do rozrostu osady, która w ciągu kilku lat liczebnie niemal się podwoiła, osiągając liczbę dwudziestu siedmiu eremitów. Podążając ku ścisłemu eremityzmowi przez budowę nowych pustelni, nie znajdował wsparcia współbraci, którym odpowiadała forma cenobityzmu, a więc wspólnego mieszkania. W międzyczasie przyłączyło się do niego kilku towarzyszy, z którymi osiadł w grotach w Mas-

saccio, w pobliżu Cupramontana. Erem w Massaccio, kilka lat wcześniej otrzymany przez kamedułów, został przekazany Giustinianiemu w styczniu 1521 roku. W tym samym roku otrzymał od papieża Leona X erem w Pascelupo, a od pewnego benedyktyna z Monte Cassino erem na górze Ancona w Monte Conero. W 1523 r. władze kamedulskie udzieliły eremitom Pawła szerokiej autonomii, uznając jego wspólnotę pod nazwą *Zgromadzenia Eremitów Św. Romualda*. W styczniu 1524 r. obradowała na Monte Conero pierwsza kapituła generalna nowego zgromadzenia, która wybrała Pawła na swego majora (w macierzystym zakonie najwyższy przełożony nosi nazwę „generał”) oraz zatwierdziła regułę. W tymże roku papież Klemens VII zatwierdził donację, która stała się podstawą ekonomiczną dla zakonu. Dokonał jej na rzecz Pawłowych eremitów Gabriel Galeazzo, który sam wstąpił w ich szeregi. Podczas mszy świętej Paweł doznał przeżycia mistycznego, które znalazło echo w traktacie *Secretum meum mihi*. W 1527 r. odwiedził Rzym, ale musiał z niego uciekać, kiedy doszło do napaści na miasto i jego grabieży przez niemiecko-hiszpańskie wojska Karola V podczas wojny z Francją. Dwa lata później złożył wizytę Klemensowi VII w Viterbo. Chociaż zachorował z powodu zarazy, to jednak zebrał siły i wyruszył do ofiarowanego mu eremu na górze Sorakte, położonego 45 km na północ od Rzymu (691 m n.p.m.). Umarł tam 28 czerwca 1528 r. w obecności kameduły z Camaldoli, który na wieść o jego stanie pospieszył, by towarzyszyć mu w ostatnich chwilach¹.

.....
¹ Biografia na podstawie: <https://cspb.pl/kim-byl-bl-pawel-giustiniani-1476-1528>; *Bł. Paweł Giustiniani. Informacje biograficzne*, ŻrMon 71,

W zakonie kamedułów od wieków Giustiniani cieszy się opinią świętości. Przeszkodą w formalnej beatyfikacji stał się przedwczesny kult w zakonie i dystrybucja jego wizerunków jako świętego. W następstwie tego Kongregacja ds. Rytów, nie negując świętości Giustinianiego, wydała w 1681 r. zakaz ich rozpowszechniania, a nawet nakaz ich rekwizycji. Te kontrowersje zatrzymały na długi czas drogę do beatyfikacji, która w fazie wstępnej dzisiaj staje się ponownie przedmiotem starań².

W ciągu wieków na terenie Polski powstało osiem męskich osiedli pustelniczych wyłącznie typu Pawłowego. Są nimi eremy według kolejności fundacji: na Bielanych pod Krakowem (1609), w Rytwianach, na Bielanych pod Warszawą, w Bieniszewie (1672), Pożajściu (Litwa), Wigrach, Szańcu i Milatynie (Ukraina)³. W terminologii kamedulskiej nazywa się eremem całą osadę pustelniczą, podczas gdy potocznie eremem nazywa się jedną pustelnię. Do dzisiaj są czynne spośród nich monastycznie dwa eremy: w Bieniszewie pod Koninem i na Bielanych w Krakowie. W odnowionych pustelniach Bielanych warszawskich mieszczą się m.in. biura UKSW. To od koloru mniszych habitów wzięły nazwę warszawskie i krakowskie Bielany. W Wigrach mieści się Wigierski Areopag Nowej Ewangelizacji i Fundacja

.....
s. 19–24; J. PARTYKA, *Paweł Giustiniani (1476-1528) jako pisarz: polska edycja dzieł zebranych założyciela Kongregacji Eremitów Kamedułów Góry Koronnej: krótki rys biograficzny*, [w:] *Fundacje i fundatorzy: dzieje klasztorów kamedulskich w okresie staropolskim*, red. J.M. MARSZAŁSKA, W. GRACZYK, Warszawa 2025, s. 283–300.

² Por. J. PARTYKA, *Paweł Giustiniani*, s. 289–290.

³ Por. D. KARCZEWSKI, *Model fundacji i implantacji klasztorów kamedulskich na ziemiach polskich (XVII–XVIII w.)*, [w:] *Fundacje i fundatorzy*, s. 28.

„Wigry Pro”, zarządzane przez diecezję ełcką. W pokamedulskim klasztorze w Rytwianach powstał Diecezjalny Ośrodek Kultury i Edukacji „Źródło”; sukcesywnie przywraca się pierwotny kształt miejsca, z zamiarem odbudowy wszystkich domków dawnej Pustelni Złotego Lasu.

Godne uwagi i uznania są wysiłki mające na celu zachowanie i utrwalenie kultury materialnej, którą pozostawili po sobie kameduli w Polsce, nawet w tych miejscach, w których już ich nie ma. Podobnie, a nawet jeszcze cenniejszy jest wysiłek przyswajania i krzewienia ich bogatej duchowości, z której każdy może wiele zaczerpnąć dla siebie.

Bardzo pożytecznego trudu podjęli się benedyktyni tynieccy, którzy wydali jak dotąd dziewięć tomów pism Giustinianiego w serii Źródła Monastyczne oraz dwie książki w polskim przekładzie na temat jego osoby i duchowości, autorstwa luksemburskiego benedyktyna Jeana Leclercqa. Fizyczne sąsiedztwo Tyńca i Bielan oraz duchowe pokrewieństwo między benedyktynami i kamedułami (św. Romuald założył zakon w duchu św. Benedykta) przyniosły dobre owoce.

Przygotowując ośmiodniowe rekolekcje dla sióstr kamedulek w Złoczewie, sięgnąłem po bogatą i dostępną po polsku spuściznę Paolo Giustinianiego. Im dłużej się w nią zagłębiałem, tym bardziej nabierałem przekonania, że warto zebrać esencję zawierającą jego najbardziej cenne, aktualne i uniwersalne myśli. Tak oto powstał niniejszy wybór tekstów, sporadycznie ubogaczony o świadectwa innych autorów czy mój własny komentarz.

Zapewne znajdzie się niewielu chętnych do przestudiowania wszystkich tynieckich tomów, obejmujących dorobek włoskiego kameduły. Narzuca się potrzeba pewnego kompendium jego myśli, które uchwyciłoby w zarysie to, co on proponuje swoim

zakonnym oraz innym, zwłaszcza że w swoich pismach w zasadzie ujął w sposób kompletny, a nadto literacki, duchowość kamedulską. Taką antologią nie chcemy stwarzać konkurencyjnej alternatywy dla pełniejszej lektury Giustinianiego. Te dwie formy mogą się uzupełniać, gdyż skromny wyciąg z jego pism może zachęcać do lektury i studium całości.

Ojciec Jean Leclercq OSB trafnie ujmuje cechy jego pisarstwa: „Prawdę mówiąc, Paweł Giustiniani nie ma w sobie wcale świeżości Kasjana czy Ojców pustyni ani przejrzystej prostoty św. Benedykta czy św. Grzegorza, ani tym bardziej trzeźwego entuzjazmu św. Bernarda czy Ojców greckich. Pozostaje w nim nieco oschłości, którą przejął od stoików i filozofów scholastycznych. Lecz można u niego znaleźć autentycznego ducha pustyni, a kontemplacja, która rozświetla jego stronicę, jest niepodważalnie prawdziwa”⁴. „W pismach Pawła Giustinianiego zawarte są elementy kompletnej doktryny życia pustelniczego. Jako umysł otwarty i o rozległej kulturze, wytrenowany we wszystkich dyscyplinach filozoficznych, literackich i teologicznych, żyjący w epoce wysoko rozwiniętej cywilizacji, Giustiniani umiał zwracać uwagę na szeroką sferę problemów, jakie rodzi organizacja zakonu pustelniczego. Wykształcony na całej tradycji, znał przykłady i teksty zarówno starożytne, jak i średniowieczne. Nie można zaryzykować stwierdzenia, że powiedział wszystko, ale przynajmniej wypowiedział się o wszystkim, naświetlił wszystkie kwestie i wyraził o nich swą opinię. Nie pozostawił jednak po sobie jakiegoś systematycznego wykładu, w którym byłaby przedstawiona jego nauka jako organiczna całość. Jego

.....
⁴ J. LECLERCQ, *Sam na sam z Bogiem*, Kraków 2014, s. 21.

idee są rozproszone w masie różnego rodzaju tekstów. Pisał bowiem przede wszystkim, aby skupić swą uwagę, wyrazić swą gorliwość lub rozbudzić zapał swoich przyjaciół”⁵.

Duchowość kamedulska daleko wykracza poza pustelniczy erem oraz ascezę i tradycję tego zakonu. Zaprasza do wejścia na pustynię, która pozostaje tylko pewną drogą do tego, aby nabyć „najcenniejszą perłę”, czyli Bożą miłość.

.....
⁵ Tamże, s. 25.

Tynieckie publikacje o Giustinianim

- LECLERCQ J., *Humanista-eremita: błogosławiony Paweł Giustiniani (1476–1528)*, tłum. E. BUSZEWICZ, Kraków 2014.
- *Sam na sam z Bogiem: życie pustelnicze na podstawie doktryny błogosławionego Pawła Giustinianiego*, tłum. E. BUSZEWICZ, Kraków 2014.
- PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 1: *Pochwała życia eremickiego*, tłum. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, ŻrMon 71, Kraków 2015.
- *Pisma*, t. 2: *Rozważania o modlitwie i o miłości Boga*, tłum. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, ŻrMon 72, Kraków 2015.
 - *Pisma*, t. 3: *Eremita w służbie Kościoła; Memoriał do Leona X i inne dzieła*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 73, Kraków 2016.
 - *Pisma*, t. 4: *Traktaty większe o miłości*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 74, Kraków 2019.
 - *Pisma*, t. 5: *Camaldoli w połowie tysiąclecia: święty erem tuskulański w listach bł. Pawła Giustinianiego (1476–1528)*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 103, Kraków 2024.
 - *Pisma*, t. 6: *Oddając nam Siebie. O Najświętszej Eucharystii, kazanie o Bożym Narodzeniu, kazanie o Wielkanocy*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 104, Kraków 2024.
 - *Pisma*, t. 7: *Wzywając Pana: solilokwia, rozmyślenia, modlitwy (1507–1518)*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 105, Kraków 2024.

- *Pisma*, t. 8: *Podążając za św. Marią Magdaleną: drobne traktaty egzegetyczne i duchowe*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 106, Kraków 2024.
- *Pisma*, t. 9: *Służąc Tobie, poznając Ciebie, kochając Ciebie: dzieła poświęcone życiu zakonnemu*, tłum. J. PARTYKA, ŻrMon 109, Kraków 2025.

Użyte skróty

F i Q odnoszą odpowiednio do zbiorów *folio* i *quarto* rękopisów-autografów. Liczba następująca po siglum jest numerem karty, na której rozpoczyna się cytowany fragment.

PFŻ – KONGREGACJA DS. INSTYTUTÓW ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZEŃ ŻYCIA APOSTOLSKIEGO, *Pustelnicza forma życia w Kościele partykularnym: Ukierunkowania*, Niepokalanów 2022.

RVE – PAWEŁ GIUSTINIANI, *Regula vitae eremiticae* [Reguła życia pustelniczego], Camaldoli 1520.